

Ж.Б. Амангелді, К.Р. Сартаева*

магистрант, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан з.ғ.к., қауымдастырылған
профессор, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

*Корреспондент авторы: galiya_1305@list.ru

АКЦИЗДЕЛЕТІН ТАУАРЛАРДЫ ТАҢБАЛАУ ТӘРТІБІ МЕН ЕРЕЖЕЛЕРІН БҰЗУҒА ЫҚПАЛ ЕТЕТІН СЕБЕПТЕР МЕН ЖАҒДАЙЛАР

Түйін

Бұл мақалада акцизделетін тауарларды таңбалау тәртібі мен ережелерін бұзуға ықпал ететін себептер мен жағдайлар қарастырылады. Мемлекет тарапынан адал өндірушілерге қатысты шамадан тыс реттеу шаралары күшті спирттерге ең төменгі нарықтық бағаларды белгілеу арқылы көрінеді. Бұл жағдай жосықсыз тұлғалардың акцизделетін алкоголь өнімдерін таңбалау тәртібі мен ережелерін бұзу үшін қосымша ынталандыру тудырады. Түнгі уақытта алкогольдік ішімдіктерді сатуға тыйым салу бөлігінде мемлекеттік реттеу өте жақсы мақсаттарды көздей отырып (қоғамдық орындардағы, отбасылық-тұрмыстық саладағы және т.б. құқық бұзушылықтарға қарсы күрес), заңда белгіленген тәртіпті бұза отырып дайындалған спирттік ішімдіктерді сату үшін тағы бір жағдай жасайды. Акцизделетін тауарларды таңбалау тәртібі мен ережелерін бұзуға ықпал ететін себептер мен жағдайлардың белгілі бір ерекшелігі бар, ол алкоголь өнімдерінің жоғары маржиналдылығымен, адал өндірушілерге қатысты артық реттеу шараларымен, заңды өнімнің тұрақты қымбаттауымен, акцизделетін алкоголь өнімдерін заңсыз өндіруге күдікпен байланысты фактілер бойынша жедел ден қою шараларының тиімсіздігімен сипатталады.

Кілттік сөздер: себептері, шарттары, акцизделетін тауарлар, детерминация, криминология, қылмыс, экономикалық және әлеуметтік детерминант.

Кіріспе

Табиғаттағы кез-келген құбылыс оның пайда болуына ықпал ететін себептер мен жағдайларға негізделген. Қылмыс ерекшелік емес. Қылмыстық құқық бұзушылықты жасауға белгілі бір себептер мен осы үшін қалыптасқан жағдайлар ықпал етеді.

"Құқық бұзушылыққа ықпал ететін себептер" ұғымының мазмұнын қарастыру "детерминация" ұғымына жүгіну қажеттілігімен байланысты.

Философиядағы Детерминизм "бастапқы мүмкіндіктердің спектрін шектеуден тұратын әрбір құбылыстың материалдық шарттылығы туралы ілім ретінде анықталады, ол осы құбылысқа әкеледі және оның негізгі сипаттамаларын анықтайды" [1]. Себептілік құбылыстардың кез-келген байланысының шектеулі бөлігі ретінде анықтау процесіне енеді, сонымен қатар ол байланыстың барлық басқа түрлерінің негізінде жатыр және құбылыстарды анықтаудың жалпы аспектісі болып табылады [1].

Д. Жюлия "детерминация" (лат. *determinatio*)-бұл оқиғалар мен құбылыстардың себептік шарттылығы" позитивті-құқықтық ойлау үшін әр құқықтық немесе заңсыз әрекеттің өзіндік себептері бар, ал олар өз кезегінде алыс себептердің салдары болып табылады деген көзқарас тән [2].

А.И. Долгова "себептілік - бұл заттардың немесе құбылыстардың байланысының бір түрі, қандай да бір құбылыстың немесе процестің туындыларын тудыратын және анықтайтын байланыс" деп санайды [3]. Әрі қарай, автор сөзін жалғастырады: "Себептілік туралы айтқанда, біз "себеп", "салдар" және "себептілік" категорияларымен жұмыс жасаймыз, сондықтан олар туралы айту керек. Себеп - тікелей әкелетін, басқа құбылысты тудыратын құбылыс-салдары" [3].

Нәтижелер мен талқылау

Себептердің келтірілген анықтамалары табиғаттағы кез-келген құбылыс, процестер өзінің пайда болуы мен дамуында қатаң анықталған заңдылыққа ие деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл заңдылық себептердің түпнұсқалығын және салдардың қайталануын

қарастырады. Сонымен қатар, себептердің болуы әрдайым нәтиже бермейді, өйткені белгілі бір бағыттағы оқиғалардың дамуы және белгілі бір салдардың пайда болуы үшін бұл үшін тиісті жағдайлар қажет. Себеп пен салдар бір-бірін қайталамайды, олардың мазмұндық жағы мүлдем сәйкес келмейді. Пайда болған себеп болу ортасына белгілі бір жолмен әсер етеді, оны өзгертеді және оқиғалардың, процестердің, құбылыстардың өзгеруіне ықпал етеді.

Осыған байланысты А.Ф. Токаревтің ғылыми ұстанымы өте танымал және дәл: "Қылмыстың детерминанттарын, оның түрлері мен қылмыс топтарын анықтау және талдау қылмыстардың жалпы алдын-алудың логикалық және іс жүзінде бастапқы нүктелері болып табылады. Қылмысқа оның пайда болу себептерін және себептердің әрекетін өрістетуге көмектесетін объективті және субъективті жағдайларды білмей тиімді әсер ету мүмкін емес. Қылмыстардың себептерін және оларға ықпал ететін жағдайларды тұжырымдамалық талдау ғана осы құбылыстардың күрделі көп факторлы табиғаты туралы айтуға мүмкіндік береді" [4].

А.И. Долгованың пікірінше, "қылмыс қоғамның сипаттамаларынан туындайды және оның мәнін дәл көрсетеді" [5]. В. Н. Кудрявцев атап өткендей себептілік (себептік байланыс) бұл екі немесе бірнеше құбылыстар арасындағы объективті тәуелділіктен басқа ештеңе емес, олардың біреуі (себебі) басқаларын тудырады (салдары) [6]. Жоғарыда айтылғандардан белгілі бір құбылыстардың өзі қылмыс тудырмайды, бірақ олардың өмір сүруі, олардың жиынтығының үйлесуі жеке тұлғалардың қылмыстық мінез-құлқының пайда болуы мен дамуына жағдай жасайды. Сондықтан криминологияда қолайсыз әлеуметтік жағдайларды қылмыстың себебі ретінде қарастыру әдеттегідей.

"Шарттар-бұл қылмыстық нәтижеге қол жеткізуге ықпал ететін жағдайлар. Қылмыс жасауға ықпал ететін жағдайлар криминологияда қылмысты тікелей тудырмайтын, бірақ адамның қылмыс жасау ниетінің пайда болуына ықпал ететін, қылмыстық ниеттерді жүзеге асыруды және қылмыстық нәтижелерге қол жеткізуді жеңілдететін жағдайлар, нақты шындық фактілері түсініледі. Қылмысқа қатысты жағдай қылмысқа ықпал ететін, ықпал ететін, қолайлы, бірақ оны тудырмайтын, шарттамайтын, тудырмайтын жағдай болып көрінеді. Қылмыс жасауға қолайлы кез келген факторларды шарттар деп санаған жөн" [7].

Бірқатар криминологтар қылмыстың себептерін жіктеуді ұсынады. Олар қылмыстың осы себептерін мыналарға бөледі:

- а) қылмыстың жалпы әлеуметтік құбылыс ретіндегі себептері;
- б) қылмыстың жекелеген түрлерінің себептері;
- в) нақты қылмыстың себептері;
- г) қылмыс жасауға ықпал ететін жағдайлар.

Айта кету керек, шарттардың өзі қылмыс жасау ниетін қалыптастырмайды. Алайда олардың болмауы қылмыс жасауды қиындатады немесе мүмкін емес етеді.

Осылайша, криминология тұрғысынан себептілік объективті түрде бар байланыс, олардың біреуі (себебі) басқаларын (салдарын) тудыратын екі немесе бірнеше құбылыстар арасындағы байланыс.

В.Д. Ларичев кәсіпкерлік қылмыстардың басым себебі кәсіпкерлік (шаруашылық) қызметтің тыйым салынған түрлерімен айналысудан айтарлықтай экономикалық пайда болып табылатынын атап өтті. Кәсіпкерлік қылмыстың негізінде экономиканың дағдарыстық жағдайында құнарлы жер табатын Экономикалық қызмет субъектілерінің "өзімшілдігі" жатыр. Кәсіпкерлік қылмысты анықтауда құқықтық факторлар маңызды рөл атқарады. Оларға мыналар жатады: кәсіпкерлік қызметті реттейтін нормативтік базаның жетілмегендігі, қылмыстық заңнаманың олқылықтары.

Көптеген ғалымдар экономикалық және әлеуметтік детерминанттардың тығыз байланысын көрсетеді. Атап айтқанда, егер экономикалық жағдайлар бастапқы, ал басқалары қайталама болса, онда экономикалық фактордың деликтогендік мәні бастапқы, анықтаушы, ал психологиялық мәні біріншісінен алынған екінші реттік деп танылуы керек.

Алкоголь өнімдерінің заңсыз айналымына байланысты қылмыстар жасауға ықпал ететін маңызды фактор-үстеме пайда алу мүмкіндігі. Ғылыми әдебиеттерде бұл жерде пайда нормасы мен капитал айналымының жылдамдығы есірткі бизнесіне қарағанда жоғары деген

пікір айтылады.

Бұл тұжырыммен жалған алкоголь өнімдерін өндіруге қатысты бөлігінде ғана келісуге болады. Шынында да, жалған арақтың бір бөтелкесінен түсетін табыс орташа есеппен 1200-1800 теңгені құрайды, ал капитал айналымының жылдамдығы есірткі бизнесіне қарағанда әлдеқайда жоғары. Бұған бірқатар факторлар ықпал етеді: елдегі маскүнемдік пен маскүнемдіктің үнемі өсуі; өндіріс және тасымалдау кезеңдеріндегі шамалы шығындар; алкоголь өнімдерінің заңсыз айналымы үшін жауапкершілік есірткінің заңсыз айналымына және т.б. қарағанда едәуір төмен.

Қазақстан Республикасында акцизделетін тауарларды таңбалау тәртібі мен ережелерін бұзуға ықпал ететін себептер мен жағдайларды зерделеуге арналған криминологиялық зерттеулер жүргізілген жоқ.

Біздің ойымызша, бұл қылмыстардың маңызды себептерінің бірі-су-алкоголь қоспасын өндірудің өте қарапайым, қарапайым технологиясы және физикалық белсенділігі, оны кейіннен әртүрлі алкогольдік ішімдіктер түрінде жүзеге асыруға болады.

Алкоголь өнімдерінің жоғары өтімділігі де маңызды детерминант компоненті болып табылады.

Экономика саласының мамандары Қазақстан Республикасында акцизделетін тауарларды таңбалау тәртібі мен ережелерін бұзудың негізгі детерминанттарына мыналар жатады:

- заңсыз күшті алкогольдің жоғары маржиналдылығы;
- адал өндірушілерге қатысты артық реттеу шаралары;
- заңды өнімнің қымбаттауы;
- шикізат айналымын тиісінше бақылау;
- тұтынушылардың жеткіліксіз хабардарлығы.

Сонымен қатар, акцизделетін тауарларды таңбалау тәртібін бұза отырып сатылатын алкогольдік сусындардың жоғары маржиналдылығын мамандар акциздер мөлшерлемесінің қатар өсуімен байланыстырады.

Акциздік ставкалардың өсуінен кейін заңсыз алкоголь өнімінің рентабельділігінің артуы сөзсіз. Бұл жағдай акциздердің қымбаттауы тіпті заңды өндірушілерді өз өнімдерінің бір бөлігін тиісті есепке алу мен рәсімдеуден "алып тастауға" итермелейтіндігімен түсіндіріледі.

Акциздік мөлшерлеменің қымбаттауы тұтынушылар мен саудагерлердің арзан алкогольдік өнімге деген сұранысын арттырады екен.

Тағы бір қызықты байқау: 2018 жылы коньяк пен коньяк сусындарының өндірісі бірден 48% - ға өсті. Бұл арақтың акциздік мөлшерлемесінің өсуіне байланысты болуы мүмкін: ол 2018 жылы 14% - ға өсті, бұл кейбір өндірушілерді "коньяк сусындарын" құюға, яғни арақты қызыл түске бояуға көшуге ынталандыруы мүмкін.

Мемлекет тарапынан адал өндірушілерге қатысты шамадан тыс реттеу шаралары күшті спирттерге ең төменгі нарықтық бағаларды белгілеу арқылы көрінеді. Бұл жағдай жосықсыз тұлғалардың акцизделетін алкоголь өнімдерін таңбалау тәртібі мен ережелерін бұзуы үшін қосымша ынталандыру тудырады.

Қорытындылар

Осылайша, Қазақстан Республикасында Үкімет жыл сайын арақ пен ерекше арақтың, тауар шығарылған жердің қорғалған атауы бар арақтың, күшті ликер-арақ бұйымдарының, коньяк пен брендидің ең төменгі бөлшек бағасын белгілейді. Зерттеушілер атап өткендей, соңғы бес жылда аталған алкогольдік сусындардың ең төменгі бөлшек сауда бағасы 16% - ға өсті. Бағаның тұрақты өсуі тұтынушылардың белгілі бір топтарын көлеңкелі секторда алкоголь сатып алуға мәжбүр етеді.

Түнгі уақытта алкогольдік ішімдіктерді сатуға тыйым салу бөлігінде мемлекеттік реттеу өте жақсы мақсаттарды көздей отырып (қоғамдық орындардағы, отбасылық-тұрмыстық саладағы және т.б. құқық бұзушылықтарға қарсы күрес), заңда белгіленген тәртіпті бұза отырып дайындалған спирттік ішімдіктерді сату үшін тағы бір жағдай жасайды. Сонымен, күндіз басталған алкогольді ішуді жалғастырғысы келген адамдар немесе түнгі уақытта алкогольмен көңіл көтеруді қалайтын адамдар, олардың пайда болу заңдылығына

қызығушылық танытпай, кез-келген қол жетімді алкогольдік сусын сатып алуды ойланбастан алады.

Мамандардың пікірінше, бақылаушы органдарда спирттік ішімдіктерді өндіруді заңсыз ұйымдастыруға күдік туындаған жағдайда оларға жедел әрекет етуге мүмкіндік беретін өкілеттіктердің болмауы маңызды фактор болып табылады. Мәселен, істі ДЭР-де тіркеу үшін заңсыз іс жүргізу көлемін, акциздік маркаларды қолдан жасау фактісін және т.б. тіркеуге тиіс криминалистің қорытындысы қажет. Содан кейін мәселе туындайды-заңсыз өндіріс орнына қалай жетуге болады. Тиісті қағаздарды рәсімдеуге бірнеше апта, кейде бір ай қажет болады.

Әрине, құқық қорғау органдары қажетті құжаттарды рәсімдеп жатқанда, заңсыз алкоголь өнімдерін өндірушілер өздерінің заңсыз кәсіпкерлік қызметінің іздерін жою үшін қажет нәрсенің бәрін жасайды. Нәтижесінде шынымен кінәлі адамдар қылмыстық жауапкершіліктен "кетеді".

Осылайша, жүргізілген зерттеу нәтижесінде акцизделетін тауарларды таңбалау тәртібі мен ережелерін бұзуға ықпал ететін себептер мен жағдайлардың алкоголь өнімінің жоғары маржиналдылығымен, адал өндірушілерге қатысты артық реттеуші шаралармен, заңды өнімнің тұрақты қымбаттауымен, күдікке байланысты фактілер бойынша жедел ден қою шараларының тиімсіздігімен сипатталатын белгілі бір ерекшелігі бар деп қорытынды жасау керек. акцизделетін алкоголь өнімдерін заңсыз жасау.

Әдебиеттер тізімі

1. Жюлиа Дидье Философский словарь: пер. с французского / Жюлиа Дидье. – М.: Международные отношения, 2000. – 537 с.
2. *Криминология : учебник / под общ. ред. А. И. Долговой.* — 4-е изд., перераб. и доп. — Москва : Норма : ИНФРА-М, 2020. - 1008 с.
3. Токарев А.Ф. Общее предупреждение преступлений в деятельности органов внутренних дел / А.Ф.Токарев. М.: Акад. МВД России, 1995. - 23 с.
4. *Личность организованного преступника: криминологическое исследование: монография /* Под ред.: Долгова А.И. - М.: Норма, Инфра-М, 2013. - 368 с.
5. *Криминология : учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова.* — 5-е изд., перераб. и доп. — Москва : Норма : ИНФРА-М, 2022. — 800 с.
6. *Криминология: Общая часть: учебник / под общей редакцией Ф.К. Зиннурова.* – Казань: КЮИ МВД России, 2019. – 358 с.
7. Малков В.Д. Криминология: учебник для вузов / — 4-е изд., перераб. и доп. - М.: ЗАО Юстицинформ, 2011. – 544 с.

Referenses

1. Julia Didier Philosophical dictionary: translated from French / Julia Didier. – М.: International Relations, 2000. – 537 p.
2. *Criminology : textbook / edited by A. I. Dolgova.* — 4th ed., revised and add. — Moscow : Norma : INFRA-M, 2020. - 1008 p.
3. Tokarev A.F. General prevention of crimes in the activities of law enforcement agencies / A.F.Tokarev. Moscow: Akad. The Ministry of Internal Affairs of Russia, 1995. - 23 p.
4. *The identity of an organized criminal: a criminological study: monograph / Edited by: Dolgova A.I.* - М.: Norma, Infra-M, 2013. - 368 p.
5. *Criminology: textbook / edited by V. N. Kudryavtsev, V. E. Eminov.* — 5th ed., revised and add. — Moscow : Norma : INFRA-M, 2022. — 800 p.
6. *Criminology: General part: textbook / under the general editorship of F.K. Zinnurov.* – Kazan: KUI of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2019. 358 p.
7. Malkov V.D. *Criminology: textbook for universities /* — 4th ed., revised. and add. - М.: CJSC Justicinform, 2011. – 544 p.

Ж.Б. Амангелді, К.Р. Сартаева*

магистрант, J.1986@mail.ru

* к. ю.н., доцент, galiya_1305@list.ru

ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ, СПОСОБСТВУЮЩИЕ НАРУШЕНИЮ ПОРЯДКА И ПРАВИЛ МАРКИРОВКИ ПОДАКЦИЗНЫХ ТОВАРОВ

Аннотация

В данной статье рассматриваются причины и условия, способствующие совершению нарушения порядка и правил маркировки подакцизных товаров. Избыточные регуляторные меры в отношении добросовестных производителей со стороны государства проявляются посредством установления минимальных рыночных цен на крепкие спиртные напитки. Это обстоятельство создает дополнительный стимул для нарушения недобросовестными лицами порядка и правил маркировки подакцизной алкогольной продукции. Государственное регулирование в части запрета на продажу алкогольных напитков в ночное время, преследуя вполне благие цели (борьба с правонарушениями в общественных местах, в семейно-бытовой сфере и т.д.), создает еще одни условия для реализации спиртных напитков, изготовленных с нарушением установленного законом порядка. Причины и условия, способствующие совершению нарушений порядка и правил маркировки подакцизных товаров, имеют определенную специфичность, которая характеризуется высокой маржинальностью алкогольной продукции, избыточными регуляторными мерами в отношении добросовестных производителей, постоянным удорожанием легальной продукции, неэффективностью мер по быстрому реагированию по фактам, связанным с подозрением на незаконное изготовление подакцизных алкогольных продуктов.

Ключевые слова: причины, условия, подакцизные товары, детерминация, криминология, преступность, экономическая и социальная детерминанта.

J.B. Amangeldi, K.R. Sartayeva*

master's student, J.1986@mail.ru

* candidate of Law, galiya_1305@list.ru

CAUSES AND CONDITIONS CONTRIBUTING TO VIOLATION OF THE PROCEDURE AND RULES FOR LABELING EXCISABLE GOODS

Abstract

This article discusses the causes and conditions that contribute to violations of the procedure and rules for labeling excisable goods. Excessive regulatory measures against bona fide producers on the part of the state are manifested by setting minimum market prices for spirits. This circumstance creates an additional incentive for unscrupulous persons to violate the procedure and rules for labeling excisable alcoholic beverages. State regulation regarding the prohibition of the sale of alcoholic beverages at night, pursuing quite good goals (combating offenses in public places, in the family and household sphere, etc.), creates another condition for the sale of alcoholic beverages made in violation of the procedure established by law. The causes and conditions that contribute to violations of the procedure and rules for labeling excisable goods have a certain specificity, which is characterized by high margins of alcoholic beverages, excessive regulatory measures against bona fide manufacturers, constant rise in the cost of legal products, ineffectiveness of measures to quickly respond to facts related to the suspected illegal manufacture of excisable alcoholic products.

Keywords: causes, conditions, excisable goods, determination, criminology, crime, economic and social determinant.